

BİBLİYOGRAFYA

M. M. Alexandrescu - Dersca : *La Campagne de Timur, en Anatolie (1402)*, Bükreş 1942 (Universitatea Mihaileană din Iaşi, Publicatiunile Institutului de Turcologie).

Büyük Romen tarihçisi Müteveffa N. Iorga'nın talebelerinden M. - M. Alexandrescu - Dersca'nın, hocasının ısrarıyla meydana getirdiği bu eser, şüphesiz muhtelif bakımlardan çok önemli bir tarihî hadiseyi ele almaktadır. Henüz karanlıkta bulunan Osmanlı tarihinin ilk devirleri hakkında derinleştirilmiş, tenkitli monografiler yapmak lüzumunu bu eserle daha iyi anlıyoruz. Gerçekten bilhassa bu devir için, inceden inceye tetkik ve tablillere lüzum vardır ; çünkü bu devrin elimizdeki vesikaları şüpheli, gayet mahdut ve rivayetleri pek muhtelif kaynaklarda karışık bir halde dağılmış bulunmaktadır ; keza Osmanlı devletinin kurulduğu bu bölgede yalnız bir sürü mahalli beyliklerin, kontlukların rekabet ve entirikaları değil, Venedik, Ceneviz, Fransa, Macaristan kırılları, Mısır Memlûk sultanlığı gibi bir çok devletlerin menfaatleri çarpışmakta ve bunun neticesinde bu devrin tarihi, fevkalâde hareketli ve müdil bir manzara arz etmektedir. İki kıtanın birleştiği bu bölgede bütün bu tarih, Osmanlıların sürükleyen dinamizmi etrafında yeni bir nizama doğru gelişirken, XIV. asrın sonlarına doğru Orta Asya'da, İran üzerinde kurulan istilâci müthiş bir kuvvet Yakın-Şarkı tehdit altına aldı ve Anadolu'da Osmanlı devletine vurduğu öldürücü darbe ile bu bölgede tarihî gidişi beklenmedik bir şekilde değiştirdi. Böylece, Balkanlar ve Yakın Şark tarihi üzerinde yaptığı derin şümüllü tesir sebebiyle Ankara savaşının, tarihçi tarafından hususî bir alâka ile ve geniş bir çerçeve içerisinde tetkik edilmesi lâzımdır. İşte A. D. Şimdiye kadar yapıldığı gibi, bu savaş Osmanlı tarihine mahsus münferit, « dramatik bir vaka » olarak değil de, tarihî inkişaftaki yerini ve manasını tayin etmek gayesile ele almaktadır. Fakat onun bu olaya vermek istediği tarihî manayı, tetkikin müspet karakteriyle tamamiyle zıt bir şekilde, çok müphem ve hayalî buluyoruz. Muhtelif yerlerde kendisi tekrar ediyor ki « bu savaş, Orta Asya bozkırlarında kalmış ana nevî mütaassıf Türklükle, yabancı ve daha yüksek bir medeniyetle yumuşamış müsamahakâr yeni Anadolu ve Avrupa Türklüğü arasındaki çatışmayı ifade etmektedir. » (s. 32, 49, 97) ona göre Timur, Halifelîğe göz dikmişti ve gazanın mümessili olan Bayezit'in yerini almak istiyordu (s. 50).

A. D. Ankara muharebesinin, Balkanlar ve İstanbul'un mukadderatı üzerindeki tesirlerini ortaya koyabilmek için birinci bahiste (8-29) bu bölgede savaşın önceki siyasî durumu tasvire çalışıyor, Avrupa'nın ilgisini gösteriyor ve doğrudan doğruya savaşın tahriki hususunda Osmanlıların Garp düşmanlarının oynadığı role işaret ediyor. Bu tarafta en mühim hadise, şüphesiz,

Bayezit tarafından İstanbul'un zaptı için harcanan gayretlerdir. Bu baskı karşısında Bizans, Fransa kralı VI. Şarlı'dan Moskof Büyük prensine kadar bütün hıristiyan âleminden imdat dilemekten başka çare göremiyordu. Fakat Niğbolu'da Avrupa şövalyelerinin acıklı âkibetinden sonra İmparator, şimdi Garptan ancak ufak para bağışları ve Mareşal Boucicaut komutasında gelen 1200 kişilik şövalye gurupu gibi ehemmiyetsiz yardımlar almakta idi. Fakat Timur'un Anadolu'da zuhuru Bizans'ta olduğu kadar Garp devletlerinde de büyük ümitler uyandırdı. Kurtuluşu ondan beklemeye başladılar. Ancak burada A. D. Venedik'in, Timur'dan Anadolu'ya sefer yapacağı hakkında kat'i teminat aldığını iddia ediyorsa da bir kaynak göstermiyor. Timur'la garplı hükümdarlar derhal diplomatik münasebetler kurmaya ve Osmanlılar aleyhine onu kışkırtmaya çalıştılar. Ceneviz ve Venedik'in şarktaki kolonilerinin, İstanbul'un ve Balkanların mukadderatı Timurla Bayezit arasındaki çatışmanın neticesine bağlı görünüyordu. Hatta Clavijo'ya göre naib VII. Jan, Bayezit'e Timur'u yenersen İstanbul'u kendisine teslim edeceğini bildirmişti (s. 17). Bayan A. D. Ankara savaşının Şarkî Avrupa tarihi için bu ehemmiyetini yeter derecede belirtmiştir.

A. D. bundan sonra Timur'un Anadolu seferinin sebeplerini inceliyor (s. 30-40). Ona göre bu sebeplerin başında Timur'un büyük emelleri gelmektedir. O, Cengizhan imparatorluğunun yeniden kurucusu olmak ve islâmın kurtarıcısı sıfatıyla kendi hâkimiyetini ve sükûti sünî siyasetini garp müslümanlarına ve Bayezit'e kabul ettirmek istiyordu. Aradaki rekabetin derin sebebi A. D. ye göre bunda gizlidir. İtiraf etmeli ki, yazarın bu büyük faraziyelerini takviye için öne sürdüğü deliller ve dayandığı eserler çürüktür. A. D. Timur'un kanunları ve hâtıratı olarak tanınan Tüzükât ile Melfuzat'ın sonradan meydana getirilmiş mevsukiyeti şüpheli eserler olduğunu bilmiyor gibi hareket ediyor ve eserinin birçok yerlerinde hükümlerini bu eserlere — daha doğrusu bunların İngilizce ve Fransızca tercümelerine — dayatıyor. Diğer taraftan A. D.'nin eserinde başlıca mehas olarak kullandığı General Ömer Halis Bıyıkta'yın eseri, «Başlangıç» ta F. Babinger'in de işaret ettiği gibi, ilmi karakterden mahrûm bir eserdir. Meselâ A. D., Timur'un cihanşümül hâkimiyet iddiasını isbat için Ömer Halis'in sözde Timur'un ağızından naklettiği bir cümlesini kitabına geçiriyor ve ehemmiyetine binaen türkçesini de, Ömer Halis'teki gibi, aynen koyuyor (s. 32).

İkinci sebep Bayezid'in hâkimiyetini bütün Anadolu'ya kabul ettirmek istemesidir. Burada kısaca Bayezid'in 1399'a kadar Anadolu'daki fîtuhatı sıralanıyor. Bu bahiste, notlarda Şerefeddin Yezdi'yi, Mirhwand'ı, İbn Arabşah'ı, Aşık Paşa zade'yi, Şükrullah'ı, Tagrıbirdi'yi, Clavijo ve Ducas'ı görünce, birinci elden kaynakların karşılaştırılıp münakaşasıyla meselelerin lâıkiyle açıklandığını sanıyoruz. Fakat şimdiye kadar muhtelif yerlerde yazılanların birçok hâşiyelerle tekrarlanmasından fazla birşey bulamıyarak hayal kırıklığına uğrayoruz. A. D., arada bir L. Cahun'in eskimiş görüşlerini teyit etmekten ve Tüzükât'tan parçalar tercüme etmekten de geri kalmıyor. A. D., Anadolu fîtuhatını bize kronolojik bir şekilde sıralamakla, bu bölgenin XIV. yüzyıl sonundaki karışık siyasi durumunu aydınlatmaktan uzaktır. Halbuki Timur'la Bayezid arasında rekabetin nasıl doğup bir savaşa münecer olduğunu anlamak için herşeyden önce

Anadolu'daki durumu ve siyasî inkişafı yakından incelemek zaruridir. A. D. bu tarihin ana kaynaklarını kullanmıyor; Mısır Arap kaynakları, ve Bezm-ü rezm gibi yerli kaynaklar bu devir Anadolu'sunun karışık siyasî tarihini canlandırabilmek için elimize hayli materyel vermektedir; Prof. Mükrimin Halil Yınanc'ın son defa yaptığı taslak (bak. Bayezit I, İslâm Ansiklopedisi, türkçesi, cüz 15,1943) bunu güzel bir şekilde ortaya koymuştur. A. D., M. H. Yınanc'ın yıllarca önce neşrettiği Düstürnâme'yi ve değerli medhalini ve muhtelif neşirleri olan Ahmedî'nin İskendernâmesini de görmemiştir. Bilhassa M. H. Yınanc'ın Düstürnâme medhalinde (s. 96) yayınladığı Timur'un mektubu gayet mühimdir. Timur, ilk defa Anadolu'ya girdiği zaman (1394 başları) burası birçok mahallî hâkimiyetler elinde parçalanmış bir halde idi. Garp «uçları»nda, Rumeli'de savaşan Osmanlı sultanı, Batı Anadolu'yu ele geçirmekle beraber henüz Orta Anadolu'da hâkimiyet kuramamış, bu bölgede, Balkanlarda olduğu gibi, üstünlüğü elde edememişti. Timur Anadolu'da ilk safta düşman olarak Malatya'ya kadar Anadolu'ya sokulmuş olan Mısır sultanını ve Orta Anadolu'da kuvvetli bir beyliğin başında bulunan Kadı Burhaneddin'i buldu. Mısır sultanı Berkuk, Kadı Burhaneddin, Yıldırım Bayezit ve Altun Ordu Han'ı Toktamış ile müzakerelere girişerek Timur'a karşı bir blok vücade getirmeye çalışıyordu. Bununla beraber Timur'un bu seferinde, Erzincan hâkimi Mutahharten başta olmak üzere, Doğu Anadolu onun himayesini kabul etti. Bu esnada Timur, doğrudan doğruya bir teması olmayan Bayezit'e sempati ile bakıyor, «kâfirlere karşı cihat»ın da ona yardım ve ittifakını vaat ediyor ve kendisini Mısır sultanı ve Kadı Burhaneddin'den ayırmaya çalışıyordu. Gerçekten Anadolu'da, şarktan ilerliyen Timur'a karşı duran aynı Kadı Burhaneddin, garptan ilerliyen Bayezit'e karşı da başlıca engel olarak görünüyordu. Bayezit'in Anadolu üzerindeki yayılması, asıl 1396 da, Niğbolu'da hıristiyan Avrupa'ya karşı kazandığı büyük zaferden sonradır. Bayezit, bu zaferin kendisine islâm dünyasında sağladığı büyük nüfuzdan ve bu sırada Kadı Burhaneddin'le Mısır sultanı Berkuk'un ölümünden istifade ederek ülkelerini, Doğu Anadolu'ya, yani Timur'un nüfuz sahasına kadar bir hamlede genişletti. İşte Timur'la Anadolu'nun yeni hâkimi Bayezit arasındaki hakikî rekabet bu devirde başlıyor ve Bayezit Berkuk'un yerini alıyor. Bayezit'ten şimdi bizzat eski müttefiki Mısır Memlûk sultanlığı bile korkmaktadır.

A. D. Anadolu'da siyasî kombinozonların ve gelişmelerin bu safhalarını en umumî bir şekilde olsun gösterememiştir. Nihayet Timur'un Anadolu'daki harekâtını, Yakın-Şarktaki seferlerinin umumî çerçevesi içinde nazarı itibara almak gerektir. Bunun ise eserde tamamiyle ihmal olunduğunu görüyoruz.

A. D., üçüncü bahiste Timur'un Anadolu'ya ikinci seferini (ona göre birinci seferi) inceliyor.

A. D., Timur tarihinin kaynaklarına hâkim değildir. Meselâ bu tarihin en mühim kaynaklarından olan Nizameddin Şâmi'nin Zafernâmesi Hafız Ebrû'nun *Zübdet-üt-Tevarih*'ini kullanmıyor. Fakat o, Timur'la Bayezit arasında gönderilen ve o kadar mühim olan mektuplar üzerinde de duramamıştır. M.H. Yınanc'ın Feridun Bey münşeatındaki bazı eski vesikaların uydurmalığını ortaya koyduğundanberi haksız olarak bu mecmuadaki bütün vesikalar şüpheli görünmüye

bağlamıştır. Son zamanda Topkapı Sarayı arşivinde Timur'la Bayezit arasında teati edilen bazı mektupların bulunması (*Arşiv Kılavuzu* 1938, I, 61), Feridûn bey'deki Timur'a ve Bayezit'e ait mektupların sıhhati hakkında fikir edinmek bakımından mühim olmuştur. İki hükümdar arasındaki rekabetin safhalarını tesbit etmekte bu mektuplar şüphesiz elimizde en mühim vesikalardır. Diğer taraftan Timur'la Bayezid arasındaki münasebetlerde büyük rolleri olan Ahmed Celâyiri ile Kara Yusuf, Mutahharten hakkında da biraz geniş malûmat sahibi olmak isterdik. Yazara göre hilâfeti elde etmek ve cihanşümül hâkimiyetini kurmak isteyen Timur, karşısında başlıca rakip olarak Bayezid'i görüyordu, onu bertaraf etmek için Kara Yusuf meselesi bir bahaneden başka birşey değildi. Bu halde savaş, Türk cihangirinin senelerdenberi takip ettiği bir gayenin neticesi gibi görünüyor. Bize göre böyle tarihi farazyata gitmeden Anadolu ve Yakın-Şarktaki hâdiselerin tabii seyrini canlandırıp meydana koyarak savaşın sebeplerini müspet bir şekilde kavramak zor değildir.

Dördüncü bahis şöyle başlıyor : « Ertesi bahar hıristiyan âleminin ümitleri gerçekleşti » (s. 54). Yani, Timur Ankara savaşı için yola çıkmıştır. Bu ve müteakip bahiste büyük stratejik harekât ve nihayet Ankara muharebesi 25 sahifede hülâsa edilmiştir. Burada da yeni birşey görmüyoruz. Ancak bazı ikinci derecede hatalara işaret etmeden geçemeyeceğiz. Bayezit'in ordusundan bahsolunurken sipahiler karıştırılıyor (s.70). A.D. ye göre, timar sahibi sipahilerden başka zeamat ve has sahipleri tarafından toplanan «topraklı» namıyla hafif süvariler varmış ! Timar sahibi sipahilere, maaşlı Kapıkulu süvarisinden ayırt etmek üzere aynı zamanda topraklı sipahi dendiği malûmdur. Maaşlı Kapıkulu sipahilerine toptan «bolük halkı» da denir. A. D. bunu da «escadrons populaires» şeklinde tercüme ediyor. A. D., Âşık Paşa Zâde'deki bir parçayı da yanlış anlamış. O, savaş meydanında Bayezit'i kınayan Karaca solak ile Âşık Paşa Zâde'ye bu savaşı nakl ve rivayet eden solakı—ki sonradan Çelebi Mehmet devrinde Bursa naibi olmuştur— aynı şahıs zannediyor.

Ankara savaşının kazanılmasından sonra Timur'un Anadolu'daki son harekâtı, İzmir'in zaptı ve Osmanlı yenilgisinin Avrupa'da uyandırdığı sevinç (Fransız, İngiliz, Kastilya krallarının tebrik mektupları) anlatılıyor. Esas itibariyle Ankara savaşının neticelerine ayrılan son bahiste, F. Babinger'in ve bilhassa P. Wittek'in görüşleri benimsenmiştir. Şeyh Bedrettin hareketi Ankara savaşından sonra memleketin düştüğü siyasi - içtimai buhranın bir neticesi olarak nazarı itibara alınıyor. Küçülmüş, kardeş mücadeleleriyle parçalanmış, içerde ve dışarda vahim buhranlarla sarsılan Osmanlı devletinin tekrar kalkılabilmesini sağlayan âmilleri tesbit ederken yazar, isabetle timar sistemine de işaret ediyor. Biz en esaslı âmili burada görüyoruz. En küçük köylere kadar memleketin bütün hücrelerine yayılmış bulunan bu topraklı sipahiler, Osmanlı Devletinin dağıtılmıyan hakiki çatısını teşkil etmekte idi. Onlar ellerindeki beratlarını tasdik etmiş olan, binaenaleyh timarlarını megrû kılan devletin canlanmasına herkesten çok yardım edeceklerdir. «Osmanlı devleti, Timur İmparatorluğu gibi kurucusunun ölümü ile beraber parçalanıveren o seyyal imparatorlukların taliine uğramamış ise» bunu en ziyade kendisine sağlam ve sabit bir temel hizmeti gören timarlılara borçludur. A. D. ye göre Ankara savaşının en mühim neticelerinden biri, Osmanlı İmparatorluğunun merkezinin Avrupa'ya intikal etmesi, böylece

Rumeli'de Türk unsurunun kuvvetlenmesi ve garba doğru fütuhatin yeni bir hız almış olmasıdır (s. 7 ve 111). Bu son bahiste, eserin başka yerlerinde olduğu gibi, muasır Garp kaynaklarına göre Ege'deki küçük hıristiyan devletlerinin Bizans imparatorunun, Venedik ve Ceneviz'in Osmanlılarla münasabetlerine dair bizim için dikkate değer kayıtlar bulunmaktadır.

Eserin sonunda dört ek var: Birincisinde Timur ordusunun mevcudu, ikincisinde, Bayezit ordusunun mevcudu, üçüncüsünde Ankara savaşının tarihi, dördüncüsünde, Demir Kafes meselesi ayrı ayrı münakaşa edilmektedir. Esere ayrıca altı vesika, geniş ve faydalı bir Bibliyografya, çoğu General Ömer Halis Bıyıktaş'a göre yapılmış muhtelif plânlar eklenmiştir (İslâm Ansiklopedisinde A. D. ye atfen konulan Ankara savaşı plânı da aslında Ömer Halis'ten alınmadır).

A. D. nin elimizdeki kitabı, Babinger'in işaret ettiği gibi, (eserin «başlangıç» kısmında) bu büyük tarihi hadiseyi aydınlatmış olmaktan uzaktır. Ankara savaşı, sebepleri, neticeleri ve dünya tarihindeki yeri, yeniden ve esaslı bir şekilde yazılmaya muhtaçtır. Fakat A. D. nin büyük bir gayretle meydana getirdiği bu eser sayesinde bu gibi araştırmalar, Babinger'in de işaret ettiği gibi, bundan sonra daha az emekle ve daha verimli bir şekilde yapılabilecektir,

Dr. HALİL İNALCIK
Tarih Doçenti

